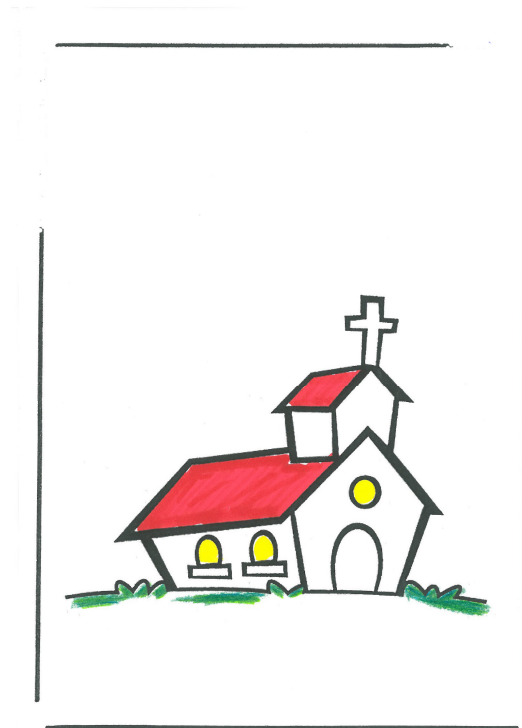

Advies vitaal gebruik van kerkelijk vastgoed in Overijssel

Opdrachtgever: Provincie Overijssel: de heer drs. H.J. Klinker en mevrouw F.B. Bonekamp
Advies: Het Oversticht, mevrouw drs. J. Batelaan MA en mevrouw mr. H.A.J. Meelissen

24 mei 2011

Inhoudsopgave

1.	Religieus erfgoed bedreigd	3
2.	Oriëntatie op de opgave	3
2.1	De opgave op nationaal niveau	3
2.2	Hoe reageert de rijksoverheid?	5
2.3	De opgave in de provincie Overijssel	5
2.4	De kernvraag	7
3.	Ons advies	
3.1	Aanpak	8
3.2	De provincie aan zet, de gemeenten in actie en eigenaren kerkelijk vastgoed aan de slag	8
4.	Bronvermelding	10
4.1	Geraadpleegde documenten	10
4.2	Websites	10
4.3	Deelname symposia	10
	Bijlagen	11
	Bijlage 1: Respondenten	11
	Bijlage 2: De aanpak in andere provincies	13
	Bijlage 3: Bestaande instrumenten in Nederland	15

1. Religieus erfgoed bedreigd

De provincie Overijssel is rijk aan tal van religieuze gebouwen uit vrijwel alle belangrijke cultuur- en architectuurhistorische perioden. Dit bezit staat door allerlei redenen onder druk. De belangrijkste redenen zijn de ontkerkeling en secularisatie. De kerk staat niet meer vanzelfsprekend centraal in het leven van Nederlanders. De kerkbanken worden steeds minder gevuld en daarmee nemen ook de inkomsten af. Dit heeft gevolgen voor het 'overleven' van het kerkelijk vastgoed. Vitaal gebruik van kerkelijk vastgoed wordt bedreigd, ook in Overijssel.

De provincie Overijssel heeft ambtelijk Het Oversticht gevraagd advies uit te brengen op basis van een antwoord op de onderstaande vragen:

- Wat is de opgave?
- Wat is er aan instrumenten al ontwikkeld?
- Wat heeft de provincie Overijssel al gedaan?
- Welke rol zou de provincie Overijssel kunnen vervullen?

De strekking van het advies is ons door Hero Klinker en Famke Bonekamp, beleidsambtenaren van de afdeling Zorg en Cultuur van de provincie Overijssel in twee gesprekken toegelicht.

Ter voorbereiding op een goede onderbouwing van ons advies aan de provincie, heeft Het Oversticht zich in de periode januari – april 2011 breed georiënteerd op het vraagstuk en op de diverse aanpakken in Nederland op landelijk, provinciaal, regionaal en lokaal niveau. Hiervoor hebben we uitvoerig met relevante organisaties, partijen en instellingen gesproken, die in Nederland met veel energie, ieder op zijn eigen manier, actief bezig zijn met het gebruik van kerken. Dit leidde tot boeiende interviews en raadpleging van diverse documenten: onderzoeken, adviezen, verslagen van bijeenkomsten en heel veel handreikingen vol goede tips en adviezen. Bovendien hebben we deelgenomen aan twee symposia inzake leegstand en herbestemming. Vervolgens hebben we bepaald wat de opgave en de oplossingsrichting voor de provincie Overijssel zou kunnen zijn.

2. Oriëntatie op de opgave

2.1 De opgave op nationaal niveau

De twee grootste overkoepelende kerkorganen, het Bisdom van de Rooms Katholieke Kerk en de Protestantse Kerk Nederland, verwachten in het komende decennium ruim 25 procent van hun kerkelijke gebouwen af te stoten. Concreet betekent dit een landelijke afname van ongeveer 400-500 katholieke kerkgebouwen, 600-700 protestantse kerkgebouwen en 120 kloosters.¹ Ontkerkelijking in grote delen van Nederland en secularisatie zijn hier de voornaamste oorzaken van. In slechts een enkel geval is er in gebieden met een hoge concentratie van gelovigen behoefte aan nieuwbouw of uitbreiding. In heel Nederland is sprake van fusies van parochies en kerkelijke gemeenten waardoor kerkgebouwen hun functie hebben verloren of op termijn zullen verliezen. Daarnaast is het door een toegenomen mobiliteit niet meer noodzakelijk om in iedere wijk een kerk te onderhouden. Het bestaande gebouwenbestand drukt steeds meer op de begroting van de genootschappen, de inkomsten worden steeds minder.

Wanneer er niet op de beschreven situatie ingespeeld wordt, zullen steeds meer kerkelijke gebouwen leeg komen te staan. Enerzijds is dat niet erg omdat dat blijkbaar bij de religieuze ontwikkelingen van deze tijd hoort. Er is immers sprake van een afnemende behoefte. Leegstand kan echter wel leiden tot achteruitgang van de staat van onderhoud. Daarmee worden de onderhoudskosten voor de eigenaar alleen maar hoger. Leegstand kan bovendien vandalisme in de hand werken. Dit is niet wenselijk, het kan leiden tot verpaupering en heeft bovendien negatieve invloed op de ruimtelijke kwaliteit van vaak beeldbepalende locaties. Het is dus een ruimtelijk-economisch en sociaal probleem. Voor veel kerkelijk vastgoed lukt het, zij het soms na lange en moeizame trajecten, een herbestemming te realiseren. Helaas voor een minderheid van kerken is sloop de aangewezen weg.

De betekenis van kerkelijk vastgoed

¹ Bron: Geloof in de Toekomst! Strategisch plan voor het religieus erfgoed (uitgave Stichting 2008 Jaar van het Religieus Erfgoed), 2008

Kerkelijk vastgoed bestaat uit een kerkgebouw met bijgebouwen, zoals bijvoorbeeld een kapel en een pastorie, soms met een begraafplaats en veelal een tuin. Kerkelijk vastgoed heeft architectuurhistorische en/of stedenbouwkundige kwaliteiten en het vertegenwoordigt een stuk religieuze geschiedenis. Gebruikers en omwonenden hebben een sociaal-emotionele band met de kerk en de plek, onder andere vanwege betekenisvolle gebeurtenissen zoals bruiloften, inwijdingen, begrafenissen, of andere kerkelijke activiteiten. Een religieus gebouw fungeert als een herkenningspunt, een landmark in de stad, het dorp of de wijk, want een kerk is vaak op een prominente locatie gesitueerd, een zogenaamde A-locatie. Een verandering van het vastgoed, leegstand, neven- of herbestemming, dan wel sloop heeft gevolgen voor de omgeving. Verder heeft kerkelijk vastgoed uiteraard ook een financiële waarde; er is immers in het verleden geïnvesteerd in de oprichting van het gebouw.

De betekenis van deze gebouwen ligt ook in de kansen voor nieuwe maatschappelijk gewenste functies en wel op een breed terrein. In sommige gevallen is het mogelijk om naast de kerkelijke functies één of meer nevenbestemmingen te realiseren in het kerkgebouw waardoor de eigenaar meer inkomsten genereert.

Neven- of herbestemming is niet alleen een antwoord op leegstand, maar heeft ook een positief effect op de directe omgeving en gebiedsontwikkeling. Bovendien is herbestemming van de bestaande voorraad noodzakelijk omdat veel nieuwbouwprogramma's stagneren.

Situaties van gebruik

Voor kerkelijk vastgoed zijn drie mogelijke situaties te onderscheiden; elke situatie brengt voor de kerkeigenaar specifieke problemen, (fysieke) aanpassingen en bepaalde gewenste praktische hulp met zich mee:

1. **(Voortgezet) Religieus gebruik:** Het gebouw of complex is in gebruik voor de functie waar het voor ontwikkeld is, namelijk religieus gebruik. Soms betekent dit dat een kleiner deel van de kerk gebruikt wordt tijdens de wintermaanden om het energieverbruik te beperken. Investerings in onderhoud en restauratie spelen een rol. De huidige wensen van kerkelijk gebruik vragen ook om aanpassingen in het gebouw.
- 2a. **Multifunctioneel gebruik:** Naast de eredienst is het gebouw of complex incidenteel in gebruik voor andere cultureel-maatschappelijke doeleinden. Kerkbesturen staan voor kwesties zoals het aanbrengen van sanitaire en keukenvoorzieningen, het verrichten van aanpassingen om aan brandveiligheidsvoorschriften te voldoen, het afsluiten van specifieke verzekeringen en het vinden van een goed (cultureel) programma.
- 2b. **Nevenbestemming:** Het gebouw of complex krijgt naast de religieuze functie een permanente nevenbestemming. Welke nevenfunctie is dan geschikt, welke bouwkundige aanpassingen zijn nodig en welke beheersconstructies zijn er?
3. **Herbestemming:** Het gebouw of complex heeft de religieuze functie verloren en krijgt een geheel nieuwe bestemming. Het kerkbestuur krijgt met een complexiteit van vraagstukken te maken.

In de geschetste situaties van (voortgezet) religieus gebruik tot herbestemming zit een gradatie van complexiteit van vraagstukken en doorgaans een toenemend aantal benodigde fysieke ingrepen. Bij (voortgezet) religieus gebruik en multifunctioneel gebruik komen kerkbesturen al vaak voor vraagstukken te staan waar praktische hulp van buiten gewenst is. Een meer ingewikkeld traject is het zoeken en realiseren van een nevenfunctie of volledige herbestemming. De diversiteit aan belangen maakt het complex.

Diversiteit aan belangen en veronderstellingen

Er is sprake van een veelheid aan actoren die ieder een eigen belang nastreven, dat niet altijd verenigbaar lijkt met het belang van een andere betrokken partij. Zo kunnen verschillen van inzicht over mogelijke nieuwe functies ontstaan tussen de bestaande gebruiker en de ontwikkelaar: niet altijd zijn alle functies wenselijk. Er zijn emotionele belangen versus financiële belangen bij de te realiseren functie. Daarnaast zijn er verschillen in beslissingsbevoegdheid tussen het Bisdom en Protestantse Kerk Nederland. Bij de katholieken beslist het Bisdom wat er met vastgoed gebeurt, bij de PKN ligt die verantwoordelijkheid op het lokale niveau van de kerkelijke gemeente.

De burgerlijke gemeente is doorgaans van mening dat zij geen probleemeigenaar is en de markt de opgave zal oplossen. De gemeente onderkent dus haar belang niet en zorgt er onvoldoende voor dat benodigde procedures soepel lopen. Bovendien is de gemeente dé partij, die bij uitstek belang heeft bij een afstemming tussen het aanbod van leegkomende gebouwen en benodigde ruimte voor wenselijke

maatschappelijke voorzieningen. Een veel gehoorde opmerking verder is dat er een gebrek aan onderling vertrouwen is aangezien er nauwelijks structureel overleg tussen burgerlijke gemeente en eigenaren van kerkelijk vastgoed plaatsvindt. Indien het gebouw een beschermde monumentenstatus of cultuurhistorische waarde heeft dan speelt ook dit belang. Een nieuwe functie is afhankelijk van de mogelijkheden die het gebouw toelaat. Vanuit financieel belang leeft de aanname dat sloop-nieuwbouw altijd goedkoper is dan herbesteding van gebouwen. Deze aanname is lang niet altijd terecht, zoals bleek uit presentaties op het symposium over leegstand, georganiseerd door VNG op 30 maart jongstleden. Tenslotte hebben omwonenden een belang. Zij krijgen dagelijks te maken met de nieuwe functie. Deze moet passen in hun leefomgeving.

2.2 Hoe reageert de rijksoverheid?

De rijksoverheid vraagt op nationaal niveau aandacht voor de opgaven op drie manieren.

1. In het regeerakkoord van het Kabinet Rutte staat dat behoud en onderhoud van monumenten taken van de overheid blijven. Hierbij verdient herbesteding de aandacht evenals behoud van het religieus erfgoed.
2. Daarnaast geeft het Nationaal Programma Herbesteding expliciet aandacht aan herbesteding van kerken.
3. Met de modernisering van de monumentenzorg tracht het rijk herbesteding te bevorderen. Bovendien moeten gemeenten met aanpassing van het besluit ruimtelijke ordening (Bro) per 1 juli 2011 cultuurhistorie verankeren in de ruimtelijke ordening. Vanaf dan moet het cultuurhistorisch belang meegewogen worden in de afweging bij ruimtelijke plannen. Concreet betekent dit dat aanpassing of (gedeeltelijke) sloop van cultuurhistorisch waardevolle objecten en dus ook van cultuurhistorisch waardevolle religieuze gebouwen, niet zonder een weloverwogen volwaardige belangenafweging kan.

De verwachting is dat eerder tot herbesteding van (religieuze) gebouwen besloten wordt wanneer er een wettelijke plicht is om de cultuurhistorische waarden van het gebouw, de locatie of het ensemble mee te wegen in een ruimtelijk plan.

2.3 De opgave in de provincie Overijssel

Het belang van de provincie

1. De provincie heeft zich in de 'Omgevingsvisie' onder andere ten doel gesteld zorg te dragen voor cultureel erfgoed in de provincie, zich sterk te maken voor ruimtelijke kwaliteit en zich in te zetten voor sociale cohesie in dorpen en wijken.
2. In het hoofdlijnenakkoord 2011-2015 staat dat de provincie verantwoordelijk is voor de ondersteuning van gemeenten bij taken op het terrein van erfgoed en archeologie. Verder stelt de provincie dat de reanimatie van erfgoed in brede zin niet alleen bijdraagt aan zuinig en zorgvuldig ruimtegebruik maar tevens van belang is voor het behoud en versterken van de identiteit van Overijssel en bijdraagt aan de werkgelegenheid in Overijssel. De succesvolle stappen die de provincie de vorige periode heeft gezet wil ze doorzetten. Het accent zal daarbij de komende periode komen te liggen op de realisatie van initiatieven in plaats van planvorming, bij voorkeur in combinatie met een meer gebiedsgerichte aanpak.

De provincie ziet dus een rol voor zich weggelegd bij vitaal gebruik van (religieus) erfgoed.

De situatie in de provincie

In 2008 is het inventariserend en agendastellend onderzoek 'De Oude Kaart van Overijssel' uitgevoerd.

De belangrijkste conclusies waren:

- Gemeenten hebben geen inzicht in leegstand en verwacht functieverlies onder (kerkelijke) gebouwen.
- Gemeenten voelen zich lang niet altijd probleemeigenaar.
- Gemeenten vinden dat de omgang met leegstaand (kerkelijk) vastgoed een opgave is die vooral aan de markt overgelaten moet worden.
- Kerkeigenaren zijn terughoudend met het geven van informatie over leegstand of verwachte leegstand onder kerkelijk vastgoed.

Eind 2010 startte het project van het Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel om voor iedere gemeente aan te geven welke stappen nodig zijn om te voldoen aan de eisen die de Modernisering Monumentenzorg aan gemeenten stelt. Binnen het project is expliciet aandacht gegeven aan de herbesteding van kerkelijk vastgoed. Gevraagd is of gemeenten specifiek herbestedingsbeleid

hebben ontwikkeld, of er zicht is op de omvang van het religieus erfgoed, of er structureel overleg is met eigenaren van kerkelijk vastgoed en of zij bekend zijn en gebruik maken van de door de provincie beschikbaar gestelde instrumenten. Een analyse van de antwoorden leert het volgende:

- Gemeenten hebben geen inzicht in de omvang van het kerkelijk vastgoed binnen de gemeentegrenzen, met uitzondering van het beschermde vastgoed.
- Gemeenten kennen de eigendomssituatie van kerken vaak niet.
- Het huidige gebruik van kerkelijk vastgoed is gemeenten veelal onbekend.
- Een enkele gemeente antwoordt dat er vooralsnog geen sprake is van terugloop in kerkbezoek en daarmee leegstand voorlopig niet aan de orde is.
- Het overgrote deel van de gemeenten verwacht echter wel leegstand onder kerkelijk vastgoed of heeft daar al mee te maken en constateert dat de gemeente er niet op toegerust is adequaat te reageren.
- Structureel overleg tussen gemeente met eigenaren van kerkelijk vastgoed komt niet voor. Wel incidenteel, als de situatie daarom vraagt en is reactief van aard.
- Uitzondering vormt de gemeente Deventer, die de opgave onderkent en daarop wil anticiperen. Om die reden is de gemeente bezig om een Herbestemmingsagenda Religieus Erfgoed op te stellen.
- Bij gemeenten zijn de provinciale instrumenten die herbestemming stimuleren veelal onbekend en dus niet gebruikt.

De gesprekken die wij gevoerd hebben, bevestigen bovenstaande conclusies en bevindingen.

Aanvullend constateerden wij de volgende punten:

- Financiering van onderhoud, restauratie en neven- of herbestemming van kerkelijk vastgoed is een enorm probleem voor eigenaren van kerkelijk vastgoed. Dit probleem wordt lang niet altijd onderkend door overheden.
- Er is een gebrek aan onderling vertrouwen dat gemeenten het probleem van kerkeigenaren op een adequate en integere manier oppakken.
- De probleem van leegstand en verwacht functieverlies onder kerkelijk vastgoed blijkt een lastig bespreekbaar onderwerp bij kerkorganisaties. Doorgaans wordt er terughoudend over gesproken.
- Ook bij eigenaren van kerkelijk vastgoed zijn de provinciale instrumenten die herbestemming stimuleren veelal onbekend en dus niet gebruikt.
- Kerkorganisaties zijn minder goed bekend in de vastgoedwereld.

Bestaande inzet van de provincie Overijssel

Ruim 10 jaar zet de provincie zich in voor reanimatie van cultureel erfgoed. Gebaseerd op de ervaringen met het Stimuleringsprogramma Reanimatie Industrieel en Agrarisch erfgoed, ontwikkelde de provincie samen met Het Oversticht drie instrumenten specifiek voor gebruik van kerkelijk vastgoed. Bovendien stelt de provincie geld beschikbaar voor transformatieadviezen én de uitvoering ervan (Regeling Cultureel Erfgoed). Hiermee heeft de provincie bijtijds de opgave al onderkend en er proactief op gereageerd.

Wijs op Weg, toekomst voor wederopbouwkerken

Vanuit het programma Naorlogs Bouwen in Overijssel is in 2009 het instrument 'Wijs op Weg, toekomst voor wederopbouwkerken' ontwikkeld. Deze uitgave biedt een handvat aan eigenaren van religieuze gebouwen en overheden om gezamenlijk na te denken over de omgang met religieuze gebouwen. De kracht van dit instrument ligt besloten in het analyseren en beoordelen van het totale bezit van een genootschap, vóór dat er sprake is van een probleemsituatie. Er kan tijdig naar mogelijke functieaanvullingen of -wijzigingen gezocht worden.

Kerk in de Steigers

Eveneens vanuit het programma Naorlogs Bouwen in Overijssel is het instrument 'Kerk in de Steigers' ontwikkeld. Voor leegstaande religieuze gebouwen is het met dit instrument mogelijk om een haalbaarheidsonderzoek uit te voeren voor transformatie. Twee geslaagde voorbeelden zijn de transformatieadviezen die voor de Heilige Blasiuskerk in Beckum en de voormalig gereformeerde kerk aan het Pleijendal in Dalfsen zijn opgesteld.

Website

Een derde instrument dat op initiatief van de provincie Overijssel is ontwikkeld, betreft de website www.herbestemdekerkeninoverijssel.nl. De website geeft weer wat er aan herbestemming mogelijk is, geeft inzicht in het proces en geeft aan welke aspecten een rol spelen.

2.4 De kernvraag

De **vraag** is of de bestaande provinciale instrumenten voor de provincie Overijssel voldoende zijn om een herkenbare steun te bieden bij het vitaal gebruik van kerkelijk vastgoed in Overijssel of dat een impuls gewenst is. Onder vitaal gebruik van kerkelijk vastgoed spreken we wanneer:

1. er draagvlak onder direct belanghebbenden (eigenaar, gebruikers, omwonenden) is;
2. het gebruik financieel rendabel is;
3. bijdraagt aan de ruimtelijke kwaliteit van de provincie Overijssel.

Vitaal gebruik is bij alle situaties waarin het kerkelijk vastgoed zich kan bevinden (zie blz. 4) aan de orde.

Het **antwoord** op de kernvraag luidt als volgt:

1. Bestaande instrumenten zijn goed, maar volstrekt onbekend bij de doelgroepen
2. De instrumenten bieden onvoldoende soelaas op alle geconstateerde problemen:
 - Gemeenten komen niet in actie.
 - Kerkbesturen vragen te weinig hulp.
 - Er is geen structureel overleg tussen gemeenten en kerkeigenaren.
 - De instrumenten zijn niet samen met kerkorganisaties ontwikkeld en in de markt gezet.
 - Er is een gebrek aan samenwerking tussen de deskundige organisaties die ieder voor zich specifieke hulp op diverse fronten kunnen bieden aan de hulpvragende kerkeigenaren.

Conclusie: er is een krachtige impuls nodig.

De provincie heeft aangegeven dat wanneer mocht blijken dat een impuls nodig is, dat bij het advies rekening gehouden moet worden met enkele **criteria**:

1. De impuls moet passen binnen *bestaand beleid* van de provincie.
 - In de Omgevingsvisie geeft de provincie aan belang te hechten aan de eigen kleur van elk dorp of wijk in Overijssel. Kerken zijn markante gebouwen die kleur geven aan de plek, de lokale smaakmakers. Religieus erfgoed is daarmee een essentiële kwaliteit van kernen.
 - Menging van functie is een ander belangrijk uitgangspunt van de Omgevingsvisie: nieuwe bestemmingen voor kerken kunnen prima invulling geven aan menging van functies en aan vitalisering van gebieden.
 - Tevens past herbestemming bij duurzaamheid, een item waaraan de provincie het nodige bijdraagt.
2. De provincie is gebaat bij *realisatie*. Het belang van de provincie is om het doel van her- of nevenbestemming echt te bereiken: de impuls moet praktisch, eenvoudig en uitvoeringsgericht zijn en aansluiten op de situatie en de schaal van de provincie.
3. De impuls moet aansluiten bij de *bestaande provinciale instrumenten* in samenhang en elkaar versterkend. Dit betekent dat er geen structureel extra geld beschikbaar gesteld zal worden.
4. De provincie hecht waarde aan een *gebundelde aanpak*.
5. De impuls moet *overdraagbaar* zijn en de *samenwerking* tussen de betrokken partijen bevorderen en leiden tot een *netwerk*.

3 Ons advies

3.1 Aanpak

Zoals eerder vermeld, hebben wij ons ter voorbereiding op een beargumenteerd advies breed georiënteerd, naast de opgave ook op de aanpak van het vraagstuk. Onze oriëntatie richtte zich vooral op de behoeften van diegenen die als eerste met het vraagstuk geconfronteerd worden, namelijk de eigenaren van kerkelijk vastgoed. Dit betreft zowel kerkbesturen als andere eigenaren. In bijlage 1 is een overzicht gegeven van alle partijen die wij in dit kader hebben geïnterviewd.

Op verzoek van de opdrachtgever hebben wij uitgezocht hoe andere provincies omgaan met de opgave. Omdat in onze optiek de schaal en omvang van de problematiek en de religieuze aard van de provincies Drenthe en Gelderland het meest vergelijkbaar zijn met de provincie Overijssel, hebben wij voor deze twee provincies gekozen. Als derde provincie hebben wij Zeeland genomen, omdat we tijdens de gesprekken ontdekten dat deze provincie structureel overleg faciliteert, wat wij nog nergens tegengekomen waren. Voor de bevindingen verwijzen wij naar bijlage 2.

Uit alle interviews, geraadpleegde documenten, websites en bijgewoonde symposia is een overzicht te distilleren van instrumenten voor een aanpak van het vraagstuk die in Nederland toegepast worden. Deze instrumenten hebben wij beoordeeld of zij voor de provincie Overijssel geschikt zijn, een aanvulling betekenen op hetgeen de provincie al heeft én of zij voldoen aan de criteria die de provincie stelt aan eventuele aanvullende instrumenten. Een overzicht van deze instrumenten is opgenomen in bijlage 3. In ons advies verwijzen wij naar de nummers van de instrumenten die bruikbaar zijn.

3.2 De provincie aan zet, de gemeenten in actie en eigenaren kerkelijk vastgoed aan de slag

Op basis van de gesprekken, de voorhanden zijnde instrumenten en de provinciale criteria stellen wij voor dat de provincie een impuls geeft op drie fronten.

Front provincie

- **Handhaaf** de subsidiemogelijkheden van de regeling cultureel erfgoed voor transformatieonderzoeken en uitvoering ervan, zodat het instrument 'Kerk in de steigers' benut kan worden. Verbreed de reikwijdte van de regeling zodat ook transformatieadviezen voor meerdere kerken (gebouwenbeleid) ondersteund kunnen worden.
- **Communiceer** actief over de bestaande provinciale instrumenten samen met kerkelijke (koepel)organisaties, zodat meer gebruik gemaakt zal worden van deze goede instrumenten (**nr.18**). Benut daarbij het aanbod van de Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerken om in het najaar van 2011 samen met kerkelijke organisaties een bijeenkomst te organiseren.

Front gemeenten

Organiseer actie bij gemeenten:

- **Maak** gemeenten **bewust** van de maatschappelijke urgentie en de gemeentelijke verantwoordelijkheid voortkomend uit het Besluit ruimtelijke ordening (**nr. 3**). Daarmee sluit de provincie aan bij het provinciale project over de Modernisering Monumentenzorg. Benut daarbij zo mogelijk aansprekende bestuurlijke boegbeelden (**nr.14 en nr.17**). Daarmee bereikt de provincie dat de opgave op de gemeentelijke politieke agenda komt.
- **Start** drie overdraagbare pilots om gemeenten écht actief te maken (**nr.4**). Activeer daarbij de dialoog tussen gemeente en de lokale kerkeigenaren (**nr.5**). Daarmee stimuleert de provincie de noodzakelijke samenwerking tussen gemeenten en eigenaren van kerkelijk vastgoed. Bovendien leidt dit tot een gebundelde aanpak van vitaal kerkelijk vastgoed.

Front eigenaren kerkelijke vastgoed

- **Verbind** relevante partijen, zoals de kerkelijke (koepel)organisaties en andere deskundige organisaties. Zo ontstaat een netwerk van samenwerkende partijen. Daarmee kan de brede expertise op de diverse aspecten van vitaal gebruik van kerkelijk vastgoed beter benut worden en dus terecht komen waar het nodig is, bij eigenaren van kerkelijk vastgoed (**nr.21**).
- **Organiseer** vertrouwen en toekomstgericht denken/handelen bij eigenaren van kerkelijk vastgoed samen met kerkelijke (koepel)organisaties (**nr.5**). Daarmee bereikt de provincie dat de opgave bespreekbaar wordt tussen overheid en kerkorganisatie.
- **Start** drie overdraagbare pilots voor gebouwenbeleid (**nr.4**) en betrek daarbij onafhankelijke procesbegeleiding (**nr.10**) en op maat gemaakte inzet van benodigde deskundigheid (**nr.7**). Het effect is een gebundelde aanpak voor vitaal gebruik van meerdere kerkelijke gebouwen tegelijk.

- **Check** de mogelijkheden voor pilots op de bijeenkomst in het najaar van 2011.

Om de impuls extra kracht bij te zetten kan de provincie naast ondersteunend zélf uitvoeringsgericht aan de slag gaan. Neem als provincie zelf het voortouw door drie leegstaande kerken her te bestemmen. Meld deze kerken aan bij het Nationaal Programma Herbestemming voor het uitvoeren van haalbaarheidsstudies (**nr.2 en nr.15**).

De impuls heeft een aanjaagfunctie, zodat betrokken partijen werkelijk tot actie overgaan. De impuls heeft een tijdelijk karakter, bijvoorbeeld van twee jaar. Het resultaat van de impuls is dat deze overdraagbare voorbeelden oplevert, dat deze iedere partij in staat stelt om zijn eigen verantwoordelijkheid te pakken en dat er een houdbaar netwerk is ontstaan.

De impuls biedt mogelijkheden om financieel en organisatorisch zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande faciliteiten of ingezette trajecten, zoals het Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel of het traject Modernisering Monumentenzorg. Zo zou de website www.herbestemdekerkeninoverijssel.nl verder benut kunnen worden als centrale ervaringsplek van de overdraagbare pilots. Het netwerk dat door de oriëntatie op de opgave en de aanpak ontstaan is tussen provincie, kerkelijke organisaties, eigenaren van kerkelijk vastgoed, Het Oversticht en andere partijen kan verder uitgebouwd worden.

Tenslotte geven wij enkele suggesties voor de financiering van de impuls:

- Het Grote Stedenbeleid
- Kwaliteitsimpuls stedelijk gebied
- Innovatiefonds Het Oversticht voor bijvoorbeeld 'De actieve gemeente': gemeenten kunnen een aanvraag indienen.

4 Bronvermelding

4.1 Geraadpleegde documenten

Batelaan J. en G. Medema, *Wijs op weg, toekomst voor wederopbouwkerken*, 2009

Batelaan J., *De Oude Kaart van Overijssel, leegstand en herbestemming in Overijssel*, 2008

Belvedere Nieuws, Themanummer religieus erfgoed, jaargang 12, nr. 32, 2008

Bisdom van Haarlem, Bisdom Rotterdam en Projectbureau Belvedere, *Aanbevelingen herbestemming kerken en kerklocaties; aan locale overheden en kerkelijke bestuurders*, 2008

Erfgoedplatform, Brochure: Erfgoed: kerntaak en kans, Een hoofdrol voor de provincie, 2011

Gemeente Utrecht, *Kerkenregeling; subsidieregeling instandhouding monumentale kerkgebouwen 2009 – 2014*, 2008

Grootswagers, L., en H. Westerbeek, *Religieus Erfgoedwijzer Gelderland, gids tussen regels en mogelijkheden*, 2010

Hoe verder met de godshuizen in Nederland? In: *Vitruvius, onafhankelijk tijdschrift voor archeologie, cultuurlandschap en monumentenzorg*, jaargang 2, nr.2, 2008

Monumenten, Thema: 2008, Jaar van het Religieus Erfgoed, jaargang 29, nr. 3, 2008

Monumenten, jaargang 29, nr. 12, 2008

Nationaal Restauratiefonds, *Rijksmonumentale kerken en het restauratiefonds: onderzoek naar financiering en informatie*, november 2009

Protestantse Kerk in Nederland, *Kansen voor kerkgebouwen; vragen & uitdagingen bij gebruik en herbestemming*, 2007

Provincie Overijssel, *De Kracht van Overijssel, inspireren, innoveren en investeren, hoofdlijnenakkoord 2011-2015*, 2011

Provincie Overijssel, *Omgevingsvisie*, 2008

Stadsherstel Amsterdam en Stichting Oude Hollandse Kerken, *Kerk, Kostbaar, Kwetsbaar, Kansrijk, nieuwe vormen van gebruik als middel voor behoud*, februari 2011

Stichting 2008 Jaar van het religieus erfgoed, *Geloof in de Toekomst! Strategisch plan voor het Religieus Erfgoed*, 2008

VNG en VBMK, *Handreiking religieus erfgoed voor burgerlijke en kerkelijke gemeenten; van kerkelijk gebruik tot herbestemming*, 2008

VVD en CDA, *Vrijheid en verantwoordelijkheid regeerakkoord VVD-CDA*, 30-09-2010

4.2 Websites

www.openmonumentendag.nl

www.overijssel.nl

www.kerkrentmeester.nl

4.3 Deelname symposia

Provincie Overijssel en Het Oversticht, *10 jaar reanimatie industrieel en agrarisch erfgoed*, 16-02-2011

VNG, *Symposium Leegstandsbeleid*, 30-03-2011

Bijlagen

Bijlage 1: Respondenten

In de periode januari - april 2011 hebben wij gesproken met vertegenwoordigers van de volgende organisaties:

Organisatie	Respondent	Toelichting
Stichting Beheer en Behoud Religieus Erfgoed	dhr. A. Welgraven	Het gaat hier om een nieuwe landelijke aanpak, te beginnen in vier provincies (Zeeland, Noord-Brabant, Utrecht en Gelderland), om een viertal daartoe geschikte kerken werkelijk her te bestemmen.
Stichting BOEI	mevr. S. Pijnenborg	
Task Force Toekomst Kerken	mw. L. Grootswagers	De betrokkenen van de landelijk onafhankelijk opererende Task Force Kerken hebben een zeer goed inzicht in het vraagstuk alsmede de aanpak ervan.
Nationaal Programma Herbestemming	mw. M. Linssen	Het vraagstuk van herbestemming van kerken komt ook aan de orde bij dit programma. Daarnaast hebben wij kennis genomen van de resultaten van de expertmeeting 'Onderweg van hemel naar aarde: behoud en herbestemming van meerdere kerken in één hand'.
CIO-K (commissie kerkelijke gebouwen van het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken)	dhr. Broekhuizen	CIO-K is goed op de hoogte van de standpunten, noden en wensen van kerkbesturen en heeft een brede kennis van het vraagstuk.
Regionaal College Behandeling Beheerszaken (Steunpunt van de dienstenorganisatie CIO)	dhr. J. Bosch	Het Steunpunt is goed op de hoogte van de situatie van de protestantse kerk in Overijssel en andere organisaties op dit vlak in Overijssel. Het biedt steun aan kerkelijke gemeenten op diverse terreinen.
Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerken	mw. B. Linskens	Zowel voor leden (in Overijssel slechts een zestal) als niet leden geven zij adviezen, handreikingen en handwijzers op een breed terrein. De vereniging wil zich nu ook regionaal inzetten.
Stichting Behoud Kerkelijke gebouwen in Overijssel, Gelderland Flevoland	dhr. H Bron	De stichting streeft niet naar herbestemming, maar voortgaand religieus gebruik is hun inzet. Daarvoor is ook financiële (overheids)steun nodig.
Woningstichting St. Joseph te Almelo	dhr. Wils	Eigenaar van kerkelijke gebouwen met ervaring over het moeizame proces van herbestemming van kerken. Wil nooit meer een kerk her bestemmen en is volstrekt onbekend met provinciale instrumenten.
Gemeente Hengelo	dhr. J.K. Stegeman mw. P. Lok	Met de gemeente is gesproken over de vraag wat de leegstandsproblematiek onder kerkelijk vastgoed in Hengelo is en of de gemeente daar actief beleid op voert.

Gemeente Kampen	Monumentenraad	De monumentenraad en de monumentenambtenaren van de gemeente zijn voornemens het onderwerp op de agenda te zetten en tot een aanpak te komen.
Nibag Monumentenzorg	dhr. F. van der Velden dhr. B. ten Broeke	Nibag stelt samen met de gemeente Deventer een investeringsagenda herbestemming religieus erfgoed op.
Drents Plateau	dhr. J. Langeland	Er is gesproken over de ervaring met de Drentse agenda leegstand en herbestemming. Het Oversticht participeerde in een workshop om te komen tot een aanpak van leegstand en herbestemming op bovenregionaal niveau voor de drie noordelijke provincies.
Steunpunt Cultureel Erfgoed Zeeland	dhr. D. Koren mw. M. Boone	Het Steunpunt heeft een provinciaal Platform Historische Kerken Zeeland opgezet: gesproken over het effect en de ervaring daarmee. Interessant is de dialoog die in enkele gemeente aangegaan wordt tussen de gemeente en lokale kerkeigenaren.
Gelders Genootschap	mw. E. ter Braak	Sinds januari 2011 presenteert Gelders Genootschap zich als kennisinstituut voor herbestemming en doen daar nu ervaring mee op.
Het Oversticht	dhr. B. Buijs	Het Oversticht heeft ervaring met het opzetten van 'selfsupporting systems', zoals ervenconsulent, regionaal archeoloog en regio stedenbouwkundige. Het betreft ondersteuningsvormen waarbij na een financiële ondersteuning in de opbouwfase de dienstverlening door opdrachtgevers wordt betaald.

Bijlage 2: De aanpak in andere provincies

Op verzoek van de provincie zijn de aanpakken van erfgoedhuizen in drie andere provincies bekeken. Daarbij is vooral gelet op de voordelen en nadelen van de aanpak en de mate waarin de betreffende aanpak van toepassing kan zijn in de provincie Overijssel.

Provincie Drenthe	
<p>Het Drents Plateau heeft inmiddels ruime ervaring opgedaan met de uitvoering van de versnellingsagenda leegstand en herbestemming. De ervaring betreft onder andere het uitvoeren van verkenningen, het hebben van een website voor het matchen van vraag en aanbod als makelaarsfunctie, alsmede met onafhankelijke procesbegeleiding. Drents Plateau streeft nu naar een opschaling van de aanpak naar het niveau van de drie noordelijke provincies.</p>	
Voordeel	Nadeel
<p>De verkenningen zijn vergelijkbaar met het Overijsselse instrument 'Kerk in de steigers' en is een werkbaar instrument. Ook procesbegeleiding van A tot Z is van groot belang gebleken en is in Overijssel goed toepasbaar.</p>	<p>De makelaarsfunctie is naar ons idee geen taak voor erfgoedhuizen. In Drenthe zal dit concept opgeschaald worden juist om het beter te laten functioneren. Opschaling is minder goed vertaalbaar naar de provincie Overijssel. De aanpak is toegespitst op de specifieke situatie waar de drie noordelijke provincies mee kampen, namelijk leegstand als gevolg van een toenemende krimp van de inwoneraantallen in het gebied. Er is geen nauwe structurele samenwerking met kerkelijke organisaties.</p>
Provincie Gelderland	
<p>Het Gelders Genootschap is dit jaar begonnen als kennisinstituut voor herbestemming. Zij brengen hun ervaring in bij het bouwplanoverleg van het Steunpunt Cultureel Erfgoed Gelderland en hun ervaring met het opstellen van waardestellingen. Het Gelders Genootschap doet verder ervaring op met het uitvoeren van een haalbaarheidsonderzoek voor zeven kerken van een parochie, naar analogie van het Overijsselse instrument 'Kerk in de steigers'. Zij zetten veel instrumenten in waaronder informatie, kennisuitwisseling over architectuur, cultuurhistorisch, landschap, archeologie en stedenbouw, advies en onderzoek, begeleiding in de vorm van een vliegende brigade, een meldpunt voor leegstand, een helpdesk, een spreekuur en herbestemmingsoverleg.</p>	
Voordeel	Nadeel
<p>Er is een duidelijk loket voor vragen over herbestemming, wat in Overijssel nog niet voor handen is. Het GG sluit aan op bestaande instrumenten, zoals het Steunpunt. Er wordt maatwerk door bijvoorbeeld een vliegende brigade.</p>	<p>Er worden (te?) veel instrumenten ingezet waarvan de effectiviteit nog moet blijken. Vliegende brigades vliegen ook weer uit, met het risico dat de hulp te veel ad hoc plaatsvindt. Er is geen nauwe structurele samenwerking met kerkelijke organisaties.</p>

Provincie Zeeland	
Opvallend bij het Steunpunt Cultureel Erfgoed Zeeland is de aandacht voor contact tussen gemeenten en kerkelijke organisaties op twee niveaus. Jaarlijks komt het Platform Historische kerken Zeeland bijeen, waarin de provincie, de 13 gemeenten en vertegenwoordigers van kerken in vertegenwoordigd zijn. Daarnaast vindt in een aantal gemeenten de dialoog plaats: een overleg van de gemeente met alle eigenaren van kerkelijk vastgoed in de gemeente.	
Voordeel	Nadeel
Een regulier contact tussen gemeenten en kerkelijke organisaties zodat over en weer zaken besproken en aangepakt kunnen worden. Met name de dialoog op gemeentelijk niveau biedt gelegenheid om op het juiste niveau gezamenlijk aan de slag te aan. Het Steunpunt regelt de eerste dialoog, daarna continueren de gemeenten het zelf.	Het platform leent zich niet voor het Overijsselse omdat de omvang met 25 gemeenten te groot is er daardoor geen sprake is van maatwerk. Bovendien bestaat het risico dat men op den duur te weinig gespreksonderwerpen heeft aangezien deze toch enigszins algemeen zijn. Het risico hiervan is dat de animo wegzakt en er onvoldoende terugkoppeling naar de achterban plaatsvindt, zoals dat in Zeeland dreigt.

Bijlage 3: Bestaande instrumenten in Nederland

<p>1. Deelname aan het initiatief van de Stichting Beheer en Behoud Religieus Erfgoed/BOEI Het doel is om een aantal kerken her te bestemmen. Deelname kost € 12.500,- per provincie.</p>	
Voordeel	Nadeel
Het is een positief initiatief om werkelijk uitvoeringsgericht aan de slag te gaan. De organiserende instanties hebben zonder meer ervaring waaronder als projectontwikkelaar, met de aanpak van herbestemming en kunnen relevante geldstromen organiseren. Zij worden eigenaar en nemen de uitvoering alsmede de exploitatie ter hand, uiteraard indien rendabel. Zij kennen de nationale geldstromen, hebben veel expertise van de algemene problematiek en aanpak.	Het gaat om een op nationaal niveau opererende organisatie die geen of minder zicht heeft op regionale en lokale kennis en netwerken alsmede de volksaard. Voor een goede oplossing zijn deze punten essentieel. Zij staan letterlijk te ver weg.
<p>2. Zelfdoen: in Overijssel aantal kerken herbestemmen. Intensief op zoek gaan naar kerken met (toekomstig) functieverlies. Er kan een lijst gemaakt worden van leegstaande kerken (= longlist met scan urgentie). Vervolgens worden de mogelijkheden voor mogelijke herbestemming nagegaan en een shortlist opgesteld. Per object wordt voor een nieuwe eigenaar een project- en plangerichte herbestemmingsaanpak gemaakt.</p>	
Voordeel	Nadeel
Het is actief, er wordt concreet aan de slag gegaan en het is uitvoeringsgericht.	Het is niet zo eenvoudig. De vraag is of het provinciale niveau de juiste schaal is waarop herbestemming gerealiseerd kan worden. Bovendien, wie kan dit uitvoeren als projectontwikkelaar? De ervaring met het reanimatieprogramma in Overijssel leert dat er veel voor nodig is om tot werkelijke uitvoering te komen. Een goede infrastructuur, kennis, netwerken, procesondersteuning en een probleemeigenaar die het wil aanpakken zijn hiervoor nodig.. Bovendien heeft de provincie met het instrument 'Kerk in de steigers' een goede aanpak om een partij die tot her- of nevenbestemming wil komen, te ondersteunen en op weg te helpen.
<p>3. Bewustwordingstraject richting gemeenten (besef maatschappelijke urgentie) De provincie maakt gemeenten bewust wat het vraagstuk is, dat de gemeente daar ook een verantwoordelijkheid heeft en van de noodzaak dat gemeenten tot een aanpak moeten komen. De provincie biedt hulp daarbij door een aanjager op pad te sturen.</p>	
Voordeel	Nadeel
Het vraagstuk kan het beste op gemeentelijk niveau aangepakt worden (zie elders voor onderbouwing). Gemeenten zijn nodig bij herbestemming: om welke kerken gaat, wat is er nodig of gewenst in deze stad, wijk of dorp? Het sluit aan op bestaande en komende gemeentelijke taken. Er is nu geen goede infrastructuur; die moet er eerst komen. Bewustwording van de rol bij herbestemming sluit aan op het genoemde provinciale project over	Er worden niet direct kerken van een nieuwe bestemming voorzien en daardoor minder uitvoeringsgericht. Bovendien hoeft dit niet ertoe te leiden dat gemeenten ook echt in actie komen. Gemeenten hebben het nodig dat ze iets 'moeten'. De komende wijziging van het Bro kan dat zijn.

<p>Modernisering Monumentenzorg, maar gaat wel een stap verder. Het past goed bij een provinciale taak. Aandachtspunt is dat het niet voor gemeenten, maar samen met gemeenten gedaan wordt.</p>	
<p>4. De actieve gemeente Uit de interviews en literatuur komt een actieve gemeente als het belangrijkste instrument naar voren: het overheidsniveau waarop een vitaal gebruik van kerken effectief plaats kan vinden. In aansluiting op de nieuwe gemeentelijke wettelijk taak waarbij in ruimtelijke planprocessen het cultuurhistorisch belang meegewogen moet worden, weet een actieve gemeente wat zij aan religieus erfgoed heeft, wie eigenaar is en wat de bestemming is en of het vraagstuk van neven- of herbestemming speelt. Zij weet welke gebouwen leeg staan. Zij weet welke partijen hulp kunnen bieden, welke nieuwe bestemmingen relevant zijn in het betreffende gebied, wijk of dorp, van haar gemeente gelet op bijvoorbeeld wijkperspectieven en dorpsplannen, wat er op lokaal niveau sociaal maatschappelijk en economisch nodig en gewenst is. Zij weet welke partijen in haar gemeente willen ontwikkelen en de gemeente kan matches tussen vraag en aanbod stimuleren. Naast weten stelt een actieve gemeente beleid op hoe met het vraagstuk om te gaan en hoe ambtelijk van dienst te zijn. De provincie ondersteunt een drietal gemeenten als pilots in het opzetten van een actief beleid zodanig dat het een overdraagbare aanpak oplevert voor andere gemeenten.</p>	
<p>Voordeel</p>	<p>Nadeel</p>
<p>Het gemeentelijk niveau is het meeste geschikte overheidsniveau om concrete situaties van vitaal gebruik van kerken te faciliteren omdat neven- of herbestemming aan kan sluiten bij hetgeen lokaal ter plekke nodig of gewenst is. Meerdere kerkgebouwen komen zo in beeld. De pilots maken het uitvoeringsgericht. Het is een gebundelde aanpak.</p>	<p>Veel gemeenten zijn nog geen actieve gemeente en laten het over aan de markt. Zij zijn te weinig bekend met een goede aanpak. Er is een behoorlijk slag nodig om gemeenten in beweging te krijgen. Wellicht ook lastig vanwege allerlei voorgenomen bezuinigingen. Door de provincie ondersteunde pilots kunnen voor de broodnodige beweging zorgen maar hoe te garanderen dat andere gemeenten gaan volgen?</p>
<p>5. De dialoog De (actieve) gemeente stelt een jaarlijks overleg in met vertegenwoordigers van alle kerkorganisaties en kerkeigenaren binnen haar gemeente zodat men elkaar leert kennen waardoor een vertrouwensrelatie ontstaat met over en weer begrip, men weet in welke situaties kerkeigenaren zich bevinden en welke nieuwe functies (sociaal maatschappelijk, economisch) gewenst zijn vanuit gemeentelijk perspectief en er tijdig actie plaatsvindt. Het gaat om informeren, situaties in beeld brengen, hulp bieden, bewustwording stimuleren en hulp op maat bieden en verwachte leegstand aanpakken. Dit kan ertoe leiden dat er niet alleen ad hoc beslissingen genomen worden, zoals nu vaak het geval is. Een gedeelde visie van gemeente, kerkorganisaties en eigenaren van kerkelijk vastgoed maakt een gezamenlijke gecoördineerde aanpak mogelijk. Uit de interviews en literatuur komt het instrument van overleg tussen gemeente en kerkeigenaren als essentieel naar voren. De provincie stimuleert het opstarten van de dialoog eenmalig.</p>	
<p>Voordeel</p>	<p>Nadeel</p>
<p>De dialoog voorziet in een behoefte aan wederzijds begrip en vertrouwen. Het is een essentiële basis om vooruitgang te boeken in de aanpak van het vraagstuk. Het kost nauwelijks geld, alleen enige inspanning en kan enorm veel opleveren. Ondersteuning en beleid opstellen met de doelgroep die het als eerste aangaat, zal een verbetering van de situatie opleveren. Het is een gebundelde aanpak.</p>	<p>Voor de continuïteit en het nakomen van afspraken is een aanjager bij de gemeente nodig. Het risico bestaat dat het anders verzandt.</p>

6. Gebouwenbeleid voor kerken	
<p>Door fusies hebben zowel protestantse kerkorganisaties als katholieke kerkorganisaties meerdere kerken onder hun hoede gekregen. Het is voor kerkeigenaren soms lastig om een strategische visie op kerkelijk bezit te ontwikkelen, daarbij voldoende afstand te bewaren en de juiste keuzes te maken. Het is ook best complexe materie en kan leiden tot een neiging de 'problemen voor zich uit te schuiven'. Onafhankelijke steun kan dan welkom zijn. Het instrument 'Wijs op weg' biedt deze steun op papier. Maar persoonlijke begeleiding kan kerkeigenaren verder helpen, zeker bij het vastlopen van processen en kan hen een stap verder helpen. Ook het opstellen van gebouwenbeleid in samenspraak met de kerkeigenaren kan een vorm van ondersteuning zijn. De provincie maakt het mogelijk dat een drietal kerkbesturen geholpen worden met het opzetten van gebouwenbeleid. Samen met de kerkorganisaties in Overijssel onderzoeken welke kerkeigenaren gebruikt willen maken van deze vorm van ondersteuning.</p>	
Voordeel	Nadeel
De provincie biedt praktische hulp en is uitvoeringsgericht. Op deze wijze worden kerkeigenaren bereikt en zijn de pilots overdraagbare voorbeelden voor andere kerkeigenaren. Er wordt toegepast wat er al ligt. Het is een gebundelde aanpak.	Het is wellicht lastig om de doelgroep te benaderen; vertrouwen speelt hierbij een grote rol en dat moet eerst gecreëerd worden. Het effect op anderen is mogelijk beperkt omdat het niet openbaar wordt.
7. Instellen van een vliegende brigade voor kerkeigenaren	
<p>Kerkbesturen (protestant/katholiek) hebben niet altijd kennis van vastgoedproblematiek, facetten van neven- en herbestemming, financiën en subsidies. Mogelijk is er sprake van 'handelingsverleggen'; wel willen maar niet durven of weten hoe. Een vliegende brigade kan uitkomst bieden: een team met diverse disciplines die kerkbesturen helpen. Mensen die de taal spreken van het kerkbestuur, zich kunnen verplaatsen in de betreffende situatie en de vraagstukken op juiste wijze kunnen overbrengen bij andere relevante organisaties.</p>	
Voordeel	Nadeel
De vliegende brigade biedt concrete, deskundige, onafhankelijke hulp op maat.	Vliegende brigades vliegen in, maar vliegen ook weer uit. Het gevaar is dat de hulp te veel ad hoc blijft. Beter is een procesbegeleiding van A tot Z, waarbij Z het moment is dat er de eigenaar weer verder zelf regie kan voeren.
8. Provinciaal platform kerken	
<p>Een jaarlijkse bijeenkomst voor bestuurders/ambtenaren van gemeenten en vertegenwoordigers van kerkelijke organisaties, onder aanvoering van de provincie. Onderwerpen zijn het informeren over instrumenten en ontwikkelingen en het aankaarten van vragen van kerkelijke organisaties.</p>	
Voordeel	Nadeel
Alle relevante partijen zijn bijeen zodat een gezamenlijke aandacht en aanpak van problemen mogelijk lijken.	Dit niveau is voor Overijssel te hoog. Er zijn 25 gemeenten waarin een groot aantal kerkorganisaties en eigenaren een rol speelt. De inhoud van onderwerpen zal daardoor snel algemeen van aard zijn. Het risico is dat vertegenwoordigers niet altijd terugkoppelen aan hun achterban. Oplossingen voor concrete lokale problemen zouden lokaal gezocht moeten worden. Het is wellicht beter eenmalig een bijeenkomst als start van de impuls van het provinciale beleid te houden en deze bijeenkomst samen met kerkelijke organisaties te organiseren.

<p>9. Provinciale stichting of ontwikkelingsmaatschappij voor kerken Er wordt een stichting opgericht die binnen de provincie algemeen bekend is en gebeld kan worden voor advies, naar analogie van de Stichting Groninger Kerken. Het betreft een actieve instelling die vertrouwd is bij kerkelijke organisaties en eigenaren van kerkelijk vastgoed, die de situatie in de provincie kent en zich specifiek met het vitaal houden van kerken bezig.</p>	
<p>Voordeel</p> <p>Omdat het organisatie van kerken is, is het creëren van vertrouwen eenvoudig te bewerkstelligen.</p>	<p>Nadeel</p> <p>Een dergelijke organisatie is er niet in de provincie Overijssel en moet nog opgezet worden. De energie gaat dan zitten in het optuigen van een dergelijke organisatie terwijl de energie moet zitten in aanpakken en doen. In andere provincies zijn voorbeelden van dergelijke organisaties. Of dit past bij de Overijsselse situatie is nog maar de vraag. Daarnaast zou het mogelijk moeten zijn dat een partij met vragen zich voor hulp wendt tot bijvoorbeeld Stichting Groninger Kerken.</p>
<p>10. Onafhankelijke procesbegeleiding Dit instrument betreft een procesbegeleider die kerkbesturen helpt regie te voeren, de juiste stappen te zetten, die de nodige deskundigheid voorstelt op het juiste moment, bruggenbouwer en vertrouwenspersoon is, zolang ondersteuning in de regie nodig is. Het gaat niet om ad hoc hulp of voor een beperkt onderdeel. Er is een tussenpersoon nodig die wensen en wensen aan elkaar koppelt, verwijst en inbreng van expertise faciliteert op het gebied van lokaal draagvlak, zinvolle functies voor herbestemming, erfgoed, ontwerpen van architect en landschapsarchitect regelt, kosten laat doorrekenen, en inzicht kan bieden in exploitatie en realisatiemogelijkheden en tot slot financieringsmogelijkheden.</p>	
<p>Voordeel</p> <p>Het biedt directe hulp bij eigenaren van kerkelijk vastgoed op het soms voor hen onwennige pad van aanvullend of nieuw gebruik van kerkgebouwen. Bovendien laat het de regie liggen waar het thuis hoort: bij de opdrachtgever (= kerkeigenaar).</p>	<p>Nadeel</p> <p>Wie gaat dit betalen? Het zou wellicht opgenomen kunnen worden in de subsidieregeling behoud cultureel erfgoed of gedurende twee jaar subsidiëren en daarna door de opdrachtgever. Procesbegeleiding is onderdeel van het instrument 'Kerk in de steigers'.</p>
<p>11. Het aanwijzen tot gemeentelijk monument Dit middel is her en der toegepast om dreigende (vermeende) sloop te vermijden van kerkgebouwen zonder monumentstatus. Het betreft vaak een actie van de gemeente op voorspraak van behoudorganisaties.</p>	
<p>Voordeel</p> <p>In sommige gevallen is het de enige manier om voorgenomen sloop te voorkomen en heeft in voorkomende gevallen de redding van een kerkgebouw betekend.</p>	<p>Nadeel</p> <p>Het kan het vinden van een nieuwe bestemming enorm frustreren met als gevolg dat mogelijke partijen die interesse hebben in aankoop en herbestemming van het gebouw, afhaken. Het heeft vaak het karakter van een ad hoc beslissing. Een betere manier is om het religieus erfgoed in een gemeente te waarderen en vervolgens afgewogen keuzes te maken. Tenslotte hoeft ook niet alles behouden te worden. Wellicht zijn er andere instrumenten in te zetten om sloop te voorkomen. Voor kerkbesturen betekent geen verkoop (voor</p>

	sloop), geen nieuwe financiële middelen om andere gebouwen in stand te houden. Het betreft een gemeentelijk instrument.
12. Provinciaal beleid richten op herbestemming: hergebruik eerst	
De provincie kiest als beleidsuitgangspunt zuinig ruimtegebruik: eerst aantoonbaar moeite doen om het bestaande vastgoed te benutten alvorens voor nieuwbouw te kiezen. In de Omgevingsvisie heeft de provincie al gekozen voor grote aandacht voor zuinig ruimtegebruik, inzetten van essentiële gebiedskenmerken bij ruimtelijke opgaven en mening van functies. Dit zou expliciet gemaakt kunnen worden door herbestemming als uitgangspunt daarin op te nemen.	
Voordeel	Nadeel
Dit geeft een duidelijk kader voor andere overheden en organisaties. Inmiddels is zuinig en zorgvuldig ruimtegebruik opgenomen in het Hoofdlijnenakkoord 2011-2015. De provincie gebruikt al de zogenaamde SER-ladder.	Geen
13. Leegstandsverordening	
Op 30 maart heeft de VNG een handreiking voor gemeenten over de omgang met leegstand en het inzetten op herbestemming gepresenteerd. In de handreiking worden meerdere instrumenten aangereikt om leegstand tegen te gaan. Zo wordt bijvoorbeeld genoemd dat gemeenten herbestemmingsbeleid moeten opstellen dat ook doorwerkt in andere beleidsvelden, dat gemeenten samen met betrokkenen naar oplossingsrichtingen moeten zoeken en niet ieder voor zich. Een leegstandsverordening is een nieuw instrument waar op dit moment ervaring mee opgedaan wordt. In de verordening is de mogelijkheid opgenomen dat eigenaren een meldingsplicht hebben wanneer leegstand zich voordoet. Zo krijgt de gemeente zicht op de omvang van leegstand. De gemeente moet binnen een bepaalde periode met de eigenaar in overleg om gezamenlijk naar oplossingen te zoeken.	
Voordeel	Nadeel
Gemeenten kunnen inzicht krijgen in actuele stand van zaken leegstand. Het biedt een basis om tot herbestemmingsbeleid te (moeten) komen.	De gemeente bepaalt hoe zij met leegstand omgaat. Wanneer de gemeente geen beleid koppelt aan de meldingsplicht, leidt dat niet tot het gewenste resultaat, namelijk hergebruik van panden.
14. Ambassadeursproject	
Oud-wethouders en oud-burgemeesters in Overijssel gaan bij gemeenten langs en voeren op bestuurlijk niveau gesprekken: zij zetten het onderwerp op de politieke agenda, vragen hoe het gaat in de gemeenten en geven suggesties. In Noord-Brabant is dit instrument met succes ingezet.	
Voordeel	Nadeel
Het is een strategische insteek om aandacht te vragen voor de opgave van vitale kerken. Insteek op bestuurlijk niveau kan effectief zijn	Deze actie kan niet op zichzelf staan en moet een onderdeel zijn van samenhangende aanpak. Wellicht kan de VNG Overijssel hier een rol in spelen.
15. Vergoeding haalbaarheidstudies	
In het kader van het Nationaal Programma Herbestemming behoort dit binnenkort tot de mogelijkheden. Het financieel ondersteunen van haalbaarheidsonderzoeken wordt door diverse respondenten als belangrijk instrument ervaren.	
Voordeel	Nadeel
Een dergelijk instrument heeft de provincie ook in de vorm van 'Kerk in de steigers'.	Het risico dat het alleen bij planvorming blijft. Het instrument van transformatieadviezen als 'Kerk in de steigers', is nog niet voldoende bekend bij de doelgroep.

16. Wind- en waterdichtregeling	
Ook dit is op nationaal niveau ontwikkeld. Het biedt de mogelijkheid de bouwkundige staat van monumenten, beeldbepalende en karakteristieke panden in orde te houden op de meest elementaire punten.	
Voordeel	Nadeel
Het is een prima middel om de conditie van een kerkgebouw te handhaven of niet te laten verslechteren in de periode dat een het gebouw zijn functie verliest totdat het nieuwe gebruik gerealiseerd is.	Geen. Het is nog onvoldoende bekend
17. Bestuurlijk boegbeeld bij de provincie	
Het college van Gedeputeerde Staten wijst een gedeputeerde aan, die het vraagstuk bestuurlijk bij gemeenten en kerkorganisaties aankaart. In Zeeland heeft dit positief gewerkt bij de introductie van het platform.	
Voordeel	Nadeel
Het is een strategische manier om op het juiste niveau bestuurlijke aandacht voor de opgave te organiseren.	Deze actie kan niet zonder de inzet van andere instrumenten plaatsvinden. Van belang is om na te gaan of dit heeft gewerkt bij het programma Reanimatie Industrieel en Agrarisch Erfgoed en welke leringen daaruit getrokken worden. Verder is aandacht vragen niet genoeg; er moet ingezet worden op uitvoering.
18. Actievere communicatie over de provinciale instrumenten	
De instrumenten die de provincie in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld zijn prima, maar niet met de doelgroep ontwikkeld en niet bekend bij de doelgroep. Een beter bereik via de kanalen van de kerkelijke organisaties en eigenaren is gewenst waarbij rekening gehouden wordt met de terughoudendheid van kerkeigenaren over de situatie waarin zij verkeren. Er moet vertrouwen gewekt worden van binnenuit. Het samen optrekken met de kerkorganisaties in de provincie is een goede manier bijvoorbeeld met het Regionaal College Behandeling Beheerszaken, Vereniging van Kerkrentmeesterlijk Beheer Overijssel, Bisdom Utrecht, Vereniging van Beheerders van Monumentale Kerken, Stichting Bedevaartshuizen Overijssel. Zij kiezen de middelen om te communiceren. Hiervoor zou op het aanbod van VBMK ingegaan kunnen worden om in het najaar van 2011 in Oost Nederland een bijeenkomst te organiseren.	
Voordeel	Nadeel
Het bereik van de bestaande instrumenten bij de beoogde doelgroep zal vergroot worden.	De participatie van bovengenoemde organisaties is nodig. Het kan lastig zijn om alle kerkorganisaties te bereiken.
19. Makelaarsfunctie vervullen	
Dit instrument betreft het maken van een juiste match tussen vraag en aanbod van gebouwen. De website www.herbestemdekerkeninoverijssel.nl zou daarvoor gebruikt kunnen worden.	
Voordeel	Nadeel
Het lijkt een actief middel, één vaste plek waar vraag en aanbod bijeenkomt. Op dit moment ontbreekt zo iets in de provincie Overijssel. De inrichting van een dergelijk medium kan op een zelfregulerende wijze vorm krijgen, vergelijkbaar met marktplaats.	Het is geen provinciale taak, want het is de core business van makelaars. Evaringen elders leren dat na een succesvolle start de continuïteit lastig is te bewerkstelligen en de aandacht ervoor wegzakt. Er zijn bovendien makelaars die hierin al gespecialiseerd, zoals Redres Erfgoedmakelaar.

20. Totaal overzicht samenstellen van kerkelijk vastgoed in Overijssel	
Op dit moment is er geen compleet overzicht op één plek waar al het kerkelijk vastgoed in Overijssel op weergegeven staat. Er is sprake van versnippering; zo is er wel een overzicht van naoorlogse kerken in Overijssel.	
Voordeel	Nadeel
Een overzicht brengt duidelijk de omvang van het probleem in beeld en werkt ter ondersteuning van gemeenten. Een voordeel kan ook zijn dat helder wordt welke vastgoed wel en welk vastgoed niet waardevol is. Voor dit laatste vastgoed zijn inspanningen voor vitaal gebruik dan minder urgent.	Het betekent een inventarisatie zonder een actief vervolg. Aandachtspunt daarbij is dat het overzicht actueel gehouden moet worden. Het lijkt een gemeentelijke taak om dit beeld compleet te hebben en niet een provinciale.
21. Eén loket voor kennis en bijstand	
Eén expliciet loket voor vraagstukken aangaande gebruik van kerken is er nu niet in Overijssel. Kennis en ervaring zit onder andere bij diverse kerkelijke (koepel)organisaties zowel in Overijssel als daarbuiten, Het Oversticht en Stichting Monumentenwacht Overijssel en Flevoland. Het loket is de binding van het netwerk tussen relevante deskundige instanties op het gebied van vitaal kerkelijk vastgoed.	
Voordeel	Nadeel
Een duidelijk herkenbaar loket kan gemeenten en eigenaren van kerkelijk vastgoed van dienst zijn met praktische adviezen. Het loket zou gevormd kunnen worden via een bundeling en samenwerking van diverse partijen. Door onderlinge afstemming is samenhangende hulp te leveren.	Wie financiert een dergelijk loket? Een aanvulling op de verwijzing naar relevante organisaties op bijvoorbeeld de website www.herbestedekerkeninoverijssel.nl kan een uitkomst zijn.